

UVOD PRED PREDSTAVO *HLAPCI* IN IZHODIŠČA ZA PEDAGOŠKO URO PO OGLEDU

Janja Majzelj, Daša Doberšek, Dragana Alfirević

Kazalo vsebine

1 Predmeti oziroma vsebine, pri katerih je predstavo moč obravnavati	2
2 Osnovni podatki o predstavi	2
3 Povzetek vsebine	4
4 O nastanku in sprejemu dela.....	4
5 Dosedanje odrsko življenje <i>Hlapcev</i>.....	5
6 Priprava pred ogledom predstave.....	6
7 Izhodišča za pogovor po predstavi	8
7.1 Pogled na slovenstvo od zunaj	8
7.2 Obča slika družbe.....	10
7.3 Moški in ženska v družbi, moški in ženska na odru	11
7.4 Besedilno tkivo	11
7.5 Pesimizem/optimizem konca	16
7.6 Gledališče in družba.....	19
8. Na svidenje!	21

1 Predmeti oziroma vsebine, pri katerih je predstavo moč obravnavati

- razredne ure,
- sociologija,
- filozofija,
- slovenščina,
- zgodovina ...

2 Osnovni podatki o predstavi

Hlapci

Po motivih *Hlapcev* Ivana Cankarja

Režija: Maja Kleczewska

ŽUPNIK – Robert Prebil

NADUČITELJ; ZDRAVNIK – Ivan Peternelj

JERMAN, učitelj – Vito Weis

KOMAR, učitelj; PISEK, pijanec – Daša Doberšek

HVASTJA, učitelj – Boris Kos

LOJZKA, učiteljica – Janja Majzelj

GENI, učiteljica – Neda R. Bric

MINKA, učiteljica – Damjana Černe

ANKA, županova hči – Dragana Alfirević k. g.

JERMANOVA MATI – Draga Potočnjak k. g.

KALANDER, kovač – Stane Tomazin

ŽENSKA V OBCINSTVU – Anja Novak

ZBOR (vsi k. g.) – Kalea Zoe de Almeida, Anna Čargo, Pia Čargo, Anika Čerin, Katarina Habjan Zadkar, Čarna Košir, Svarun Košir, Patricija Mezek, Anej Ruf Martinčič, Filip Sovilj,

Taja Starman, Jurij Širca, David Trontelj, Hana Zupanc

JERMANOVA OTROKA – Čarna Košir k. g., Svarun Košir k. g.

POLICISTA – Tine Mazalović k. g., Boris Prevec k. g.

ČISTILKI – Naila Jamaković k. g., Zdenka Žigman k. g.

Dramaturgija: Łukasz Chotkowski,

Goran Injac

Scenografija: Zbigniew Libera

Kostumografija: Konrad Parol

Glasba in oblikovanje zvoka:

Cezary Duchnowski

Koreografija: Dragana Alfirević

Lektorica: Mateja Dermelj

Tonski posnetki besedil: Silvo Zupančič

Korepeticija: Rok Jurečič

Oblikovanje svetlobe: David Cvelbar

Asistentka scenografa: Ewa Libera

Vodja predstave: Liam Hlede

Uporabili smo portrete Josipa Broza Tita, Ivana Cankarja, Antona Bonaventure Jegliča, Evdarda Kardelja, Milana Kučana, Primoža Peterke, Jožeta Plečnika, Hermana Potočnika Noordunga, Franceta Prešerna, Primoža Trubarja, Slavoj Žižka in znak kolektiva NSK – Neue Slowenische Kunst.

V sodelovanju s Pionirskim domom – Centrom za kulturo mladih

Premiera: 29. 6. 2021, Festivalna dvorana

Zboru dirigira Janja Majzelj.

3 Povzetek vsebine

Vodnik po svetovni in domači dramatik 500 *dramskih zgodb* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997, str. 95) zgodbo *Hlapcev* povzema takole:

V nekem trgu na Slovenskem se liberalni učitelji, nadučitelji in župan po volilni zmagi klerikalne stranke takoj uklonijo novi oblasti, ki jo pooseblja župnik, in iz šole odstranijo vse liberalne knjige. Le učitelj Jerman, eden nekdanj najbolj umirjenih med njimi, se svoji misli noče odpovedati, čeprav mu grozi, da bo izgubil službo in ne bo več mogel skrbeti za svojo bolno mater. Toda Jerman vztraja in noče razpustiti izobraževalnega društva, ki ga je ustanovil s kovačem Kalandrom. Župan in učitelji ostro nasprotujejo njegovemu početju, Jermana pa zapusti celo njegovo dekle, županova hči Anka. Tedaj se Jerman in Kalandar odločita, da bosta organizirala shod društva, čeprav je večina članov v strahu pred novo oblastjo že izstopila. Jermana skušajo stanovski tovariši, zlasti učiteljica Lojzka, odvrniti od namere, toda omajati se ne da niti župniku. Na shodu ljudje s kamenjem in palicami potolčejo zborovalce in Jermana. Po tem dogodku mora Jerman zapustiti trg. Na pot se odpravi, ko mu nekega večera umre mati. Jerman se namreč krivi za njeno smrt, vendar ostane vzravan, tako da celo župnik začuti spoštovanje. Čeprav mu Lojzka zdaj z nekaj tovariši stoji ob strani, Jerman omahuje med odhodom na novo delovno mesto v hribih in mislijo, da bi si vzel življenje.

Podrobnejši povzetek, strukturiran po posameznih dejanjih, je na voljo na tej povezavi:

<https://ucilnice.arnes.si/mod/book/view.php?id=468413&chapterid=2025>

4 O nastanku in sprejemu dela

Hlapce, ki so izšli leta 1910, je Cankar napisal kot odziv na zelo resnično in konkretno družbenopolitično dogajanje: zmago klerikalcev na deželnozborskih volitvah leta 1907.

To so bile prve volitve, na katerih so Slovenci lahko volili na podlagi splošne volilne pravice (za moške). Kandidiral je tudi Cankar sam, in sicer ga je k sodelovanju zaradi sorodnih pogledov povabila Jugoslovanska socialnodemokratska stranka. Ker je volilni sistem dajal prednost večjim strankam, se mu v deželni zbor ni uspelo prebiti. Zmagala je klerikalna Slovenska ljudska stranka (prej imenovana Katoliška narodna stranka), katere vpliv se je po tem še okrepil, saj so številni upali na materialne koristi, če prevzamejo njena načela in cilje.

Prav tako so se pojavili pritiski na liberalno usmerjene učitelje, grozili so jim celo, da bodo izgubili službo, če ne bodo spremenili prepričanj, ki naj bi bila neprimerna, še več, kvarna za vzgojo mladine.

Cankar je dramo zasnoval na Dunaju, jo napisal v Sarajevu, izdal v Ljubljani, prvič pa je bila uprizorjena v Trstu. Vendar njene odrske postavitve ni dočakal, saj je do nje prišlo šele devet let po nastanku besedila, že po koncu prve svetovne vojne, leta 1919. Cenzura je namreč v besedilo ob izidu posegla kar na dvainšestdesetih mestih in prepovedala njegovo uprizoritev.

Cankar se je kontroverznosti *Hlapcev* povsem zavedal in je pravilno napovedal, kakšen bo odziv nanje: »Drama bo napravila večji kraval nego *Za narodov blagor*. Naredil sem veren portret naših sedanjih nadvse umazanih političnih razmer. Če pride na oder, bodo tulili; in priti mora!«

Več o besedilu:

<https://sl.wikipedia.org/wiki/Hlapci>

<https://ucilnice.arnes.si/mod/book/view.php?id=468413&chapterid=2025>

<https://slogi.si/wp-content/uploads/2018/12/Programski-list-stoletje-Hlapcev.pdf>

5 Dosedanje odrsko življenje *Hlapcev*

Danes *Hlapci* veljajo za kanonsko besedilo, v katerem je Cankar postavil kritično diagnozo slovenskega narodnega značaja oziroma njegove patologije. Posamezni liki so postali sinonim za etično življenjsko držo ali za obračanje po vetru in kopica prepoznavnih citatov iz drame je prešla v občo kulturno zavest.

Predstavljajo pa tudi hvaležno odrsko gradivo, ki ne zastara in omogoča vedno nove, odrske vznemirljive interpretacije. Med njimi velja kot prelomni omeniti postavitvi Dušana Jovanovića v Mestnem gledališču ljubljanskem z Janezom Hočvarjem kot Jermanom (premiera 10. oktobra 1980) in skorajda sočasno Mileta Koruna v SNG Drama Ljubljana z Radkom Poličem v glavni vlogi (premiera 17. oktobra 1980). Čeprav sta uprizoritvi sicer zelo različni (Jovanovićeve je prva, ki si je Cankarjevo izvirno besedilo dovolila razširiti z drugim gradivom, denimo z odlomki iz njegovega spisa *Kako sem postal socialist*), ju druž

zanimanje za Jermanov problem, njegovo držo in etične dileme. Oba režiserja se na koncu nekoliko oddaljita od Cankarjeve odprte strukture in Jermanovo usodo vsak po svoje zapečatita: pri Jovanoviću se učitelj ustrelj, pri Korunu konča v umobolnici.

Zagotovo je omembe vredna tudi postavitvev (priredba) besedila pod režijsko taktirko Sebastijana Horvata leta 2015 v Slovenskem stalnem gledališču Trst, saj naredi obrat in besedilo postavi skozi optiko ostarelega Jermana, ki podoživlja svojo mladostno zgodbo. V vlogo starega Jermana je režiser navdihnjeno zasedel Radka Poliča, ki je Jermanovo zgodbo kot mladenič (v Korunovi postavitvi) zares igralsko odživel. Postavitvev je radikalna še po tem, da se izrecno odreka hlapčevstvu, ki ga – tudi pod Cankarjevim vplivom – radi pripisujemo slovenskemu značaju.

Uprizoritve *Hlapcev* do leta 2015 je popisala študentka slovenistike Manja Pranjic v svojem diplomskem delu, ki je na voljo na spletu:

https://www.slov.si/dipl/prajnic_manja.pdf.

Še bolj sveža in strokovno tehtna pa je monografija *Stoletje Hlapcev*, ki jo je ob stoletnici praizvedbe besedila izdal Slovenski gledališki inštitut (Slogi):

<https://www.slogi.si/publikacije/stoletje-hlapcev-ob-stoletnici-krstne-uprizoritve-drame-ivana-cankarja-hlapci/>.

6 Priprava pred ogledom predstave

Podobno kot pri nazadnje omenjeni tržaški postavitvi *Hlapcev* gre tudi pri Slovenskem mladinskem gledališču za avtorsko priredbo – za uprizoritev, ki Cankarjevo besedilo nadgrajuje z drugim gradivom, ga režijsko svobodno interpretira in mu vtisne močan avtorski pečat.

Dijake prosite, naj bodo med ogledom pozorni na naslednje:

- *V katerih pogledih se uprizoritev oddaljuje od Cankarja? Ali prepoznate odlomke, ki so dodani? Ali kakšen znamenit citat pogrešate?*

Nekaj znanih odlomkov in replik iz besedila, od katerih so številni prešli v obče sporazumevanje in jih pogosto slišimo kot citate v najrazličnejših okoliščinah:

Prvi akt

JERMAN: Narod si bo pisal sodbo sam; ne frak mu je ne bo in ne talar!

*

GENI: Nazadnjaštvo je dobro, naprednjaštvo je dobro, najboljše pa so pečene piške!

*

POŠTAR: Vse! Vse! Vse!

VSI kriknejo: Kaj?

POŠTAR: Črno!

*

NADUČITELJ: Ako prav premislimo ...

ŽUPAN: Če natanko preudarimo ...

KOMAR: Volja narodova ... takorekoč sveta volja ...

ZDRAVNIK: Navsezadnje ... stvar je pač taka ...

MINKA: Tudi oni so ... takorekoč ... majke domovine sinovi ...

NADUČITELJ: Neumestno bi pač bilo ... da bi sodili ... ko je narod sodil ...

*

ZDRAVNIK: Lepa beseda je napredek ...

KOMAR: Lepa reč je svoboda ...

GENI: Najboljše pa so pečene piške.

*

Drugi akt

NADUČITELJ: Brata bi izdal, zoper očeta bi pričal in mater bi zatajil!

*

KOMAR vstane: Jermanovo seme ... med njimi sem ga videl, sam sem ga videl med pijanci in nečistniki ...

*

JERMAN: Zdaj pregledujem zgodovino protireformacije. Takrat so v naših krajih pobili polovico poštenih ljudi, druga polovica pa je pobegnila. Kar je ostalo, je bila smrdljiva drhal. In mi smo vnuki svojih dedov.

*

Četrty akt

JERMAN: Hlapci! Za hlapce rojeni, za hlapce vzgojeni, ustvarjeni za hlapčevanje! Gospodar se menja, bič pa ostane in bo ostal na vekomaj, zato ker je hrbet skrivljen, biča vaje in željan!

*

Peti akt

JERMAN: Daj mi roko! *Pogleda njegovo roko.* Za dve moji! Ta roka bo kovala svet ...

Besedilo drame v celoti je na voljo med drugim na Wikiviru:

<https://sl.wikisource.org/wiki/Hlapci>

- *Kakšen prostor je izbran za postavitev in kako je organiziran? Kako (in kdaj) se scenografija med dogajanjem spremeni?*
- *Ali pogrešate katerega od Cankarjevih likov? Je kateri dodan? Morda v odnosu do izvirnika spremenjen?*
- *Kako je mogoče spremljati besedilo uprizoritve? Kakšen je odnos med besedilom in mizanscensko postavitvijo (zlasti v zadnjem, petem delu predstave)?*
- *Ali opazate kakšne reference na trenutno ali nedavno družbeno dogajanje?*

Janja Majzelj, Damjana Černe, Vito Weis, v ozadju Daša Doberšek, Ivan Peternelj

7 Izhodišča za pogovor po predstavi

7.1 Pogled na slovenstvo od zunaj

Preberite zasedbo v gledališkem listu ali na spletni strani.

<https://mladinsko.com/sl/program/95/hlapci/>

- *Opazili boste, da je med ustvarjalci kar nekaj imen, ki zvenijo tuje. Jih znate umestiti – od kod je jedro ustvarjalne ekipe?*

- *Zakaj je bilo za predstavo izbrano prav Cankarjevo besedilo? Menite, da ima to kaj opraviti z okoljem, iz katerega prihajajo ustvarjalci?*
- *Ali poznate politično situacijo na Poljskem? Ali v uprizoritvi najdete kakšne vzporednice z njo? Kaj pa z nedavnim dogajanjem v Sloveniji?*

Na Poljskem je že vrsto let na oblasti skrajno desna stranka Zakon in pravičnost (PiS), na zadnjih parlamentarnih volitvah pa ji je v parlamentu pripadlo še več mest kot prej, zato je svoj vpliv na javno življenje le še okrepila. Prizadeva si za uveljavitev konservativnih načel, ki posegajo v pravice manjšin – nasprotuje denimo vsakršnemu podeljevanju pravic homoseksualnim parom in zagovarja skoraj popolno prepoved splava.

Evroskeptična, nacionalistično usmerjena stranka se je zaradi svojih stališč in ukrepov, ki sledijo iz njih, zapletla v več sporov z Evropsko unijo, med drugim zaradi podrejanja sodnikov in drugih kršitev demokratičnih načel. Prav tako je sprožila val nasprotovanja doma, zlasti odmevni so bili protesti (večinoma žensk) v zvezi s skrajnim krčenjem pravice do splava.

Retorika stranke v veliki meri prepleta nacionalizem in religijo. Čeprav Katoliška cerkev na Poljskem tradicionalno igra močno vlogo, je stranka PiS pri tem še zlasti gorečna, saj meni, da je Rimskokatoliška cerkev neločljivi del poljske narodne identitete.

- *Je pogled »od znotraj« enak pogledu »od zunaj«? Z drugimi besedami: ali je tvoja podoba o sebi enaka podobi, kot jo imajo o tebi drugi? Ali tako načelo velja tudi za pogled na neko skupnost (v primeru Hlapcev na narodno skupnost) v celoti?*

Nekaj iztočnic za razmišljanje vam lahko ponudita intervjuja z režiserko Majo Kleczewsko v *Mladini* ali Multimedijem centru RTV Slovenija:

<https://www.mladina.si/208752/gledalisce-lahko-spremeni-miselnost-vsega-naroda/>
<https://www.rtvlo.si/svet/evropa/v-evropi-po-vsem-svetu-zivimo-podobna-zivljenja-podobne-scenarije/535768>

7.2 Obča slika družbe

Postavitev, ki ste jo gledali, ni klasična, saj gledalci dogajanja na odru niso gledali iz teme dvorane skozi **četrto steno**. Ne gre le za **ambientalno**, temveč celo za **imerzivno** oziroma **potopitveno** gledališče, pri katerem gledalci sami vstopijo v dogajalni prostor in ga ne opazujejo od zunaj, čeprav se od njih ne pričakuje, da bi vstopali v dialog z igralci ali vplivali na potek dogajanja (kot je značilno za **interaktivno** ali **participativno**, sodelovalno gledališče).

- *Zakaj je dogajalni prostor tak, kakršen je – kaj predstavlja?*

Naj vas spomnimo na uvodno besedilo, ki ste ga slišali ali prebrali še pred vstopom v dvorano:

»Spoštovane obiskovalke, spoštovani obiskovalci, dobrodošli v Muzeju Slovenije!

V prostoru, kjer ste, so različni artefakti in humanoidni roboti, programirani tako, da vas bodo vodili po muzeju. Po slušalkah, ki ste jih dobili pri vhodu, lahko poslušate tri različne kanale. Ko si boste muzej ogledovali, lahko preklapljate med njimi: vsak vam bo eksponate razkril z nekoliko drugačne plati. Med obiskom se lahko prosto gibljete po prostoru; dovoljeno je tudi fotografiranje.

Želimo vam prijeten ogled!«

- *Ožje gledano, torej v zgodbi sami, ki jo igrajo »humanoidni roboti v muzeju«, se prostor v določenem trenutku iz šole s športnim igriščem prelevi v cerkev. Kdaj se to zgodi in zakaj?*
- *Kako ste se počutili, ko ste se premikali po dvorani, kaj ste opazovali?*
- *Kdo so liki v predstavi? Kakšna so njihova stališča, pogledi, kaj jih najbolj zanima?*
- *Ali ste pri posameznih likih opazili kakšne razlike med tem, kako jih je zasnoval Cankar, in tem, kakšni so bili na odru?*
- *Kako njihova prepričanja, ideje, dejanja podpira kostumografija/podpirajo kostumi?*
- *S katerim likom ste se najbolj poistovetili in zakaj? Vas je kateri odbil ali zmedel?*
- *Kako bi pojasnili kostumske elemente iz zakladnice slovenske ljudske kulture?*

7.3 Moški in ženska v družbi, moški in ženska na odru

- *Verjetno ste opazili portrete na stenah (oziroma balkonih). Katerih se spominjate? Zakaj, mislite, so bili izbrani prav ti? Vas je kateri presenetil?*
- *Ste opazili, da so bili na njih samo moški? Kaj menite, zakaj? Se vam je to zdelo čudno ali nekaj povsem naravnega?*
- *Kako so predstavljene ženske v Cankarjevih Hlapcih? Kako pa v predstavi – ali opazite kakšno razliko?*
- *Zakaj, menite, se je režiserka odločila za takšne posege? Kaj je s tem dosegla?*
- *Ali ste vedeli, da v dramatiki – vse do danes! – prevladujejo moške vloge, ki jih je vsaj enkrat več kot ženskih, poleg tega pa so slednje neredko potisnjene v drugi plan? Kako bi to razložili?*

Skoraj vsi ženski liki v predstavi so glede na dramo razširjeni, njihova vloga je poudarjena, saj jim je v Cankarjevem besedilu (razen Lojzki) odmerjenih le po nekaj replik (več o tem v nadaljevanju). Prav tako lik Komarja in pijanca Piska, ki sta v predstavi združena v eno osebo, interpretira ženska.

Sicer pa lahko več o ženskih likih v Cankarjevi dramatiki, ki navadno ostajajo v drugem planu raziskav in analiz, najdete v članku Mateje Pezdirc Bartol »Ženska v Cankarjevi dramatiki« (Sodobnost 2010, str. 1244–1253). Avtorica se posveti vsem likom in jih razvrsti v več skupin ter zariše približen razvojni lok avtorjevega razmišljanja o ženskah.

Članek je dostopen tudi v Digitalni knjižnici Slovenije dLib.si:

<https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-RSLB8IY7/b1c8b4df-40e6-4f7c-a1c4-b8c61e24dcf9/PDF>

7.4 Besedilno tkivo

- *Ali je v predstavi uporabljeno samo besedilo drame Hlapci?*
- *So dodana še kakšna druga Cankarjeva besedila?*
- *Katera pa prepoznavate kot ne Cankarjeva?*

Kar nekaj besedil v predstavi je iz drugih virov, tako Cankarjevih kot drugih avtorjev.

Od Cankarjevih drugih zapisov smo uporabili esej *Slovensko ljudstvo in slovenska kultura* (dostopen je v gledališkem listu, pa tudi na Wikiviru:

https://sl.wikisource.org/wiki/Predavanja_in_%C4%8Dlanki#Slovensko_ljudstvo_in_slovenska_kultura). Prepletenega z besedami iz *Hlapcev* ga Jerman v drugem dejanju, med Župnikovo pridigo, izreka z balkona.

Najpomembnejši viri za dodana besedila drugih avtorjev pa so bili:

- drama Elfriede Jelinek *Winterreise* (v celoti v slovenščino še ni prevedena, naslov pa je zaenkrat znan kot *Zimsko potovanje*);
- izjava Slavoj Žižka o Cerkev kot pedofilski organizaciji;
- molitev k sv. nadangelu Mihaelu (v latinščini, kakor so jo uporabljali med obredom eksorcizma – izganjanja hudiča);
- govor Lecha Wałęse v Kongresu ZDA po padcu komunizma na Poljskem;
- partizanska pesem *Na juriš ...*

Nekaj besedila so prispevali tudi igralci.

- *Zakaj, menite, so ustvarjalci izbrali prav te avtorje in ta gradiva?*
- *Dva od naštetih avtorjev sta nobelovca. Veste, katera?*
- *Ali ste se že srečali z Elfriede Jelinek in njenimi deli? S kakšnimi temami se ukvarja in po čem slovi?*
- *Njena dela slogovno zaznamujeta svojevrstna ironija in poigravanje z jezikom. Ali lahko po tem prepoznate »njene« odlomke v predstavi?*
- *Kaj igralka počne, ko govori enega od njih in si medtem ogleduje film? Zakaj?*
- *Ali veste, za kaj gre v dokumentarnem filmu, ki ga gleda? Lahko besedilo, ki ga izgovarja, povežete z vsebino dokumentarca?*

Igralka si ogleduje dokumentarni film Petra Ilića *Bosna Srebrena – marš smrti i slobode* (*Bosna Srebrena – marš smrti in svobode*), nastalem julija 2009 v produkciji beograjske televizije B92, ki govori o pokolu v Srebrenici. Gre za najhujši množični pobjo v Evropi po drugi svetovni vojni, in leta 2007 ga je Mednarodno sodišče v Haagu spoznalo za genocid. Julija 1995, med vojno v Bosni in Hercegovini po razpadu Jugoslavije, so bosanski Srbi pod

vodstvom generala Ratka Mladića in tedanjega predsednika Republike Srbske Radovana Karadžića v Srebrenici in okolici pobili več kot 8000 muslimanskih dečkov in moških, civilistov.

Dragana Alfirević, Neda R. Bric

Film – in igralkin odnos do njega – pa je aluzija tudi na tedanje dogajanje v Sloveniji. Čeprav je v uradni zgodovini (zaenkrat) obveljalo, da smo Slovenci gostoljubno sprejeli begunce iz Bosne in jim pomagali, vse več glasov priča, da ni bilo tako. O temi so med drugim na okrogli mizi spregovorili novinarji, ki so spremljali takratno dogajanje:

<https://www.24ur.com/novice/slovenija/sprejem-beguncev-iz-bih-je-bil-v-sloveniji-zelo-grd.html>,

pa tudi igralka in pisateljica Draga Potočnjak (v *Hlapcih* igra Jermanovo mater), ki je vrsto let predano delala z bosanskimi begunci oziroma pregnanci, kot jim pravi sama:

<https://www.mladina.si/215921/smo-bili-res-gostoljubni/> (članek je plačljiv).

- *Ali poznate Lecha Wałęso? Veste, za kaj je bil nagrajen z Nobelovo nagrado?*

Lech Wałęsa (1943) je poljski državnik, borec za človekove pravice in sindikalist, ki je bil med letoma 1990 in 1995 prvi demokratično izvoljeni poljski predsednik. Vodil je svobodni

sindikata Solidarnost, ki je prerasel v protisistemska družbeno gibanje – prvo takšno na območju držav vzhodnega bloka. Kot vodja demokratične opozicije je bil zaslužen za poljski prehod v demokracijo (1989), ki je odločilno pripomogel k padcu komunističnih diktatur po vsej Vzhodni Evropi. Leta 1983 je prejel Nobelovo nagrado za mir, in sicer za »nenasilni boj za svobodne sindikate in delavske pravice na Poljskem«.

Draga Potočnjak, Vito Weis, Stane Tomazin

Znamenit je njegov govor leta 1989 pred Kongresom ZDA, ki ga je začel z besedami »Mi, ljudstvo« (*My, narod / We, the people*), s čimer je citiral preambulo Ustave ZDA in tako pridobil naklonjenost Washingtona, ki je nato Poljski stal ob strani v času politične in gospodarske preobrazbe.

Odlomke iz govora si (med drugim) lahko ogledate tu:

<https://www.youtube.com/watch?v=7X5nCOXbQOo>

- *Reference na resnično družbeno stvarnost so tudi vizualne. Se kakšnih spomnite?*
- *Ali simbole na letakih znate povezati z družbenimi gibanji, ki jih uporabljajo?*
- *Kaj pa besno udarjanje ob tla z zastavo? Ste kaj podobnega videli že kje drugje?*

- *Na kaj, mislite, se nanašajo besede, ki spremljajo tako ravnanje oziroma kaj jih je spodbudilo?*

Prizor s slovensko zastavo je citat. Njegova »avtorica« je ženska, ki je leta 2019 s somišljeniki v Jelšanah protestirala proti sprejemno-registracijskemu centru za migrante in za varovano mejo. Tako dejanja kot besede na odru so zvesta reprodukcija njenega ravnanja v resničnosti, prizor pa je primer **dokumentarnega gledališča**, torej gledališča, ki za osvetlitev političnih, moralnih in drugih vprašanj uporablja zgodovinske dokumente in vire iz resničnega življenja.

- *V enem od prizorov igralka izgovarja vrsto imen, nato pa liste, na katerih so ta zapisana, uniči v rezalniku za papir. Ali veste, na kaj se ta prizor nanaša?*
- *Ali poznate podrobnosti o izbrisanih: kdo so, zakaj jim je slovenska država odvzela in uničila dokumente, kaj je to zanje pomenilo, kako so se borili, da bi odpravili krivice, ki so jim bile prizadejane, in kaj so dosegli?*

V zvezi z izbrisanimi se v javnosti pojavlja veliko dezinformacij, napak in zavajanj. Še vedno je pogosto slišati, da je šlo za ljudi, ki niso zaprosili za državljanstvo novonastale države in so potemtako sami krivi za situacijo, v kateri so se znašli. Vendar je resnica daleč od tega.

Izbrisani so prebivalci Slovenije, med njimi tudi v Sloveniji rojene osebe, ki jih je Ministrstvo za notranje zadeve 26. februarja 1992 nezakonito izbrisalo iz registra stalnih prebivalcev. Skupaj jih je bilo 25.671. Večina je za ta izbris izvedela, ko so hoteli podaljšati katerega od dokumentov ali dovoljenj in so jim uradniki menili nič tebi nič uničili dokumente. Tako so (nezakonito!) izgubili svoj pravni status in z njim povezane ekonomske, zdravstvene in socialne pravice – največkrat pa tudi možnost, da bi si ta status uredili kje drugje, saj bi za to potrebovali uničene dokumente. Zanje je začel veljati zakon o tujcih, torej so bili obravnavani kot tujci, ki nezakonito prebivajo v Sloveniji.

Podatki o izbrisu in njegovih posledicah ter osebne zgodbe izbrisanih so dostopni na strani Mirovnega inštituta:

<https://www.mirovni-institut.si/izbrisani/opis-izbrisa/index.html>

- *Precej besedila, ki ni Cankarjevo, v predstavi izgovarja tudi Jermanova mati.*

- *Na začetku predstave in v poznejšem dialogu s sinom govori o neimenovani tretji osebi, v njenih besedah se pojavlja »on«. Koga ima v mislih? Ali menite, da gre za konkretno osebo ali za simbol?*
- *Kakšen je v uprizoritvi odnos Jermanove matere do vere in kaj hoče doseči? Kaj pa v Cankarjevem besedilu?*

7.5 Pesimizem/optimizem konca

- *V predstavi se pomemben prelom glede na Cankarjevo besedilo zgodi na koncu četrtega dejanja. Ste ga opazili in prepoznali? Kako se konflikt na neuspelem zborovanju razreši v besedilu in kako v uprizoritvi?*
- *Kako ta razlika vpliva na vaše dojetanje likov v besedilu in v predstavi?*
- *Ali poznate še kakšen primer protesta s samozažigom?*

Vito Weis

Več o tem lahko preberete v članku Grzegorza Ziółkowskega v gledališkem listu – dostopen je tudi na naši spletni strani <https://mladinsko.com/sl/program/95/hlapci/> (podrsajte do dna strani, kjer boste našli razdelek GRADIVO ZA NOVINARJE).

- *Predstava se zlasti v zadnjem delu (v petem dejanju) izrazito razplasti. Ste ujeli besedilo na obeh kanalih slušalk? Kako si ta vzporedni tok razlagate?*
- *Kaj je to konformizem? Kako se posamezni liki prilagodijo novim okoliščinam (kaj iz njih nastane v petem aktu?)*

Ustvarjalci so Jermanu v zadnjem dejanju namenili usodo »duhovne goličave« (kot se najbrž spomnite, je Goličava zakoten, samotni kraj, kamor so ga pri Cankarju kazensko premestili): v konformističnem družinskem življenju pa naš Jerman opusti boj za svoja prepričanja, ideale, in zapade v apatijo. Vendar ga vseskozi preganjajo »duhovi« iz preteklosti ... Ti so v svojih »prihodnjih inkarnacijah« navzoči fizično, na drugem kanalu slušalk pa hkrati lahko spremljamo posnetek Cankarjevega besedila iz petega dejanja, ki deluje kot Jermanovo nenehno premlevanje dogodkov, ki so ga privedli do točke, kjer je zdaj.

Izzive, ki jih ponuja Cankarjev odprti konec, in način, kako ga razrešuje uprizoritev Mladinskega, je le v nekaj stavkih pronicljivo povzela novinarka in publicistka Melita Forstnerič Hajnšek:

»Kako razrešiti Jermanov konec, je obsesija vseh postavitev *Hlapcev* zadnjih sto let. Tudi tega zadnjega, ki je tisti zlovešči revolver v predalu na koncu drame preobrazil v najradikalnejšo samomorilsko obliko javnega protesta – samosežig. Prometejski Jerman (v vseh prvinah odlični Vito Weiss) se razočaran nad nemočjo in učiteljskimi kolegi spreobrnjenici poskuša samosežgati. Autodafe je nov element v interpretacijah Jermanovega konca. In pravi sklep protestnega kopičenja težkega, grozečega, zavržnega. [...] V goščavi znakov, aktualizmov in spektakularnosti, ki se sama sproti relativizira, tudi zaradi prepletenosti s publiko, novi *Hlapci* vzpostavljajo v epilogu tudi novo goličavo z Jermanom, Lojzko in otrokoma: novodobne potrošnike na kavču. Direktna pot v vsakodnevni pop torej.«

Večer, 8. 7. 2021

- *Čisto zadnji prizor pa vendar zadobi drugačen ton – kakšen?*
- *Ali poznate pesem, uporabljeno v njem? Veste, kdaj, v kakšnih okoliščinah je nastala? O čem govori?*
- *Zakaj, mislite, so se ustvarjalci odločili prav za to pesem in zakaj je postavljena na konec?*

Pesem *Na juriš* je udarna partizanska koračnica, nastala leta 1943. Glasbo je napisal Karol Pahor, besedilo pa Tone Seliškar.

Več o njej, pa tudi celotno besedilo, lahko preberete tukaj:

https://sl.wikipedia.org/wiki/Na_juri%C5%A1

- *Zadnji zvok v predstavi je krik. Kako si ga razlagate?*

Ustvarjalci so imeli ob tem konkretnem prizoru v mislih proteste, ki so prav med nastajanjem predstave v Belorusiji potekali proti dolgoletnemu predsedniku Lukašenku. Ta je vnovič (s sumljivo veliko prednostjo) zmagal na predsedniških volitvah. Aleksander Lukašenko se je odzval z represijo in demonstracije krvavo zatrl.

Protestniki so oblastem očitali, da so priredile volilne izide. Tudi Evropska unija rezultata volitev ne priznava.

Krik naj bi bil v tem kontekstu metafora za nemožnost spremembe.

- *Verjetno vam prizor ni sprožil povsem enakih asociacij kot ustvarjalcem predstave, saj izhajamo iz različnih kulturnih okolij in tradicij, kar pomembno oblikuje naš miselni prostor. Ga je moč razumeti kot širšo, splošnejšo metaforo? Kaj lahko ponazarja? Ga dojemate negativno ali pozitivno?*

Vito Weis, Daša Doberšek

Ivan Peternelj, Boris Kos, Robert Prebil ob otroški procesiji

7.6 Gledališče in družba

Medtem ko v Mladinskem ob uprizoritvi *Hlapcev* dobivamo večinoma zelo pozitivne odmeve, saj zlasti mlademu občinstvu gledališče predstavlja v novi luči in s svojim sopostavljanjem Cankarjeve misli in aluzij (ali več kot to) na sodobnost ponuja veliko iztočnic za razmislek, je v določenem delu javnosti sprožila val ogorčenja.

- *Ali lahko sklepate, kateri deli se nasprotnikom zdijo najbolj moteči? Je kaj zmotilo vas? Kaj pa vas je prepričalo, pritegnilo?*
- *Se vam zdi, da je polemičnost predstave zaželena ali ne? Z drugimi besedami: ali je vloga umetnosti, da le boža in prikimava, ali tudi, da vznemirja, zamaje ali celo spodkopava določena prepričanja? Ozrite se v zgodovino in svoje odgovore podkrepite s primeri.*
- *Kako bi opisali vlogo gledališča? Čemu je namenjeno?*

Ena pomembnih vlog gledališča je, da nam služi kot forum, na katerem se zbiramo, da skupaj razpravljamo o težavah v družbi. Tako so ga dojemali že stari Grki, pri katerih je bilo obiskovanje teatra in razpravljanje o družbi obveza. »Državljan se mora ukvarjati s politiko, saj je to del opisa državljske identitete. Tisti, ki se s politiko noče ukvarjati, je *idiotes*, 'privatnik', ki ga zanimajo zgolj zasebni posli, in je torej manj od državljana: od tod izvira današnji negativni pomen besede idiot,« je zapisala antropologinja in strokovnjakinja za antiko Svetlana Slapšak v članku za gledališki list ob predstavi *Sokrat Slavoj in sofisti*, nastali v Slovenskem mladinskem gledališču po Aristofanovem besedilu *Oblačice*. V daljšem odlomku iz članka se posveča prav gledališču kot orodju demokracije.

Gledališče kot prostor/institucija demokracije

Antično atensko gledališče moramo namreč razumeti kot prostor/institucijo demokracije, torej kot del javnega sporazumevanja, izobraževanja in soočanja državljanov, ki je onkraj praks narodne skupščine, sodišč, trga/agore ali ritualov, saj se jim izogiba in ga ni moč ujeti v formalne okvirje, ki jih postavljajo druge instance demokracije. To seveda ne pomeni, da državljanji (torej izključno moški, izključno potomci atenskih staršev, a vsi navzoči) v gledališču ne gledajo dejanj, ki izhajajo iz prakse demokracije, sodišč, agore in ritualov, in njih posledic za človeške usode: nasprotno, gledališče prikazuje paleto mogočih razlag, med seboj različnih in ločenih, in obenem ključnih za dogajanje v resničnem življenju – še posebej pa nastavlja zrcalo tistemu, kar v resničnem življenju sproža odločitve: verovanjem, ljubezni/želji, strahovom, sovraštvu, osebni pripravljenosti/nepripravljenosti na izzive.

Gledališče ne ponuja rešitev, o katerih bi lahko glasovali, ravno nasprotno: ponuja vprašanja, o katerih isti državljanji v institucijah demokracije niso, ne bi in nikoli ne bodo glasovali, o katerih ne morejo in nočejo glasovati. Simbolni svet gledališča nikoli ne ogroža statusa resničnosti, saj v takratnem svetu simbolov ni vpisana moč (denimo religije ali ideologije), tu so zgolj navade, kode in užitki pripovedovanja oziroma prikazovanja.

Obsesivna tema atenskega gledališča je seveda – demokracija. Rezultat je tematsko aktualizirano gledališče, ki državljanom prikazuje zgodovino: zgodovina pa je najbolj prepričljivo – in najbolj demokratično – podana, če jo pripoveduje drugi, denimo nasprotnik ali nekdo, ki ne demokracije ne gledališča ne pozna v enaki obliki.

Svetlana Slapšak, »Aristofan, Sokrat, *Oblačice*: vprašanja ob branju in prevajanju«, članek za gledališki list Slovenskega mladinskega gledališča, sezona 2013/2014, št. 4.

8. Na svidenje!

V odziv na ogorčenje, ki se je razmahnilo predvsem na Twitterju, je Goran Injac, umetniški vodja Mladinskega in sodramaturg uprizoritve, zapisal:

»Cankar je *Hlapce* napisal kot odziv na politično in družbeno situacijo svojega časa, mi pa smo uprizoritvi – kot je to v sodobnem gledališču danes običajno – dali sodobno obliko. Pravzaprav smo enake družbene mehanizme, kot so tisti, o katerih piše Cankar, pokazali na sodobnih primerih. [...] Namen kritičnega gledališča in umetnosti je pokazati na težave, vznemiriti in spodbuditi k razmišljanju, da bi postali boljša družba, ki se zaveda lastnih težav in mehanizmov v sebi.

Zaradi vsega tega bomo predstavo v veselje občinstva in nas umetnikov seveda še naprej igrali, saj ji, kot vidite, uspeva doseči cilj.

Prav lepo vabljeni v gledališče!«

Boris Kos, Dragana Alfirević, Robert Prebil

V središču Damjana Černe

Pedagoško gradivo za predstavo *Hlapci*

December 2022

Pripravila: Goran Injac, Tina Malič

Lektorirala: Mateja Dermelj

Fotografije: Asiana Jurca Avci

Organizirani obisk za otroke in mladino

Vitomir Obal

T 01 3004 919, 041 730 434

E vitomir.obal@mladinsko-gl.si

Slovensko mladinsko gledališče

Vilharjeva 11, 1000 Ljubljana

T 01 3004 900

F 01 3004 901

E info@mladinsko-gl.si

S www.mladinsko.com